

Laudácio k udeleniu ceny Emila Belluša Martinovi Kusému a Pavlovi Paňákovi

V žánroch, akým je aj laudácio, dejúcich sa vo verbálnej reči a jazyku, vyvstáva vždy znova otázka, ako nájsť výstižné slová pre architektúru, ktorá sa odohráva a pôsobí prevažne mimo slov.

Na túto otázku by sa dalo reagovať aj tak, ako často odpovedajú i sami dnes tu oceňovaní architekti, totiž že o architektúre najvýstižnejšie svedčí ona sama. Aj tento areál, v ktorom sme sa dnes zhromaždili – aby sme ocenili autorov jeho rekonštrukcie a obnovy a s nimi aj iné ich diela –, tu teraz vystupuje ako autonómny priestorový archilaudátor – sám osebe omnoho výstižnejší a trvalejší, než táto moja reč. No spolu s galériou by sa mala teraz vysloviť aj plejáda ich diel neprítomných, menších či väčších, oceňovaných aj opomínaných, tých zhodnocovaných aj strádaných realizáciou a užívaním, a – po 50 rokoch spoločnej práce tejto autorskej dvojice a jej spolupracovníkov –, je to vskutku mnohohlasý zbor diel. No za vlastnými svedectvami ich nerealizovaných projektov aj postavených stavieb by sme sa museli teraz vydať na cestu po mestách na Slovensku aj v Čechách a do hlavného mesta Nemecka, ak by sme chceli ctiť tento model architektúry vypovedajúcej sama osebe.

Neostáva mi iné, než prenechať tu teraz neprítomným stavbám slovo v úlohe zboru archilaudátorov. O slovo sa hlásia najskôr tie pôsobiace, takpovediac, „v národnej a štátnej službe“: nová bratislavská budova prvého medzi divadlami, vznikajúca od začiatku 80. rokov takmer tri dekády. Bratislavská stavba poprednej z bánk stavaná od 90. rokov minulého až do nultých rokov tohto storočia. Rekonštrukcia Múzea Národných rád na Myjave z desiatych rokov tohto storočia. Unisono sa tu s nimi vyslovujú aj vlastné ateliérové a študentské školské projekty na nové riešenie areálu prezidentského paláca a prezidentskej vily. Tie dve posledne menované neboli pritom predmetom štátnej objednávky, sú formulované autorsky ako akademické úlohy (hoci inde analogické zadania iniciuje štát, aby mohol vôbec vzniknúť a kultivovať sa). V tomto architektonickom prostredí vystupujú aj v medzigeneračnej debате s dielami Plečnika, Belluša a inými staršími národnými a štátnymi objednávkami, odpovedajúcimi na úlohu ako sa architektúra „pričiní o republiku“, o federáciu, o samostatný štát – nech už utvorí alebo neutvorí sloh, štýl, či smer, ale najmä: ako utvorí architektonické dielo osamostatnenej krajiny v znovuzjednotenej Európe po roku 1989, či v znovurozpadajúcej sa Európe súčasnosti, kedy sa i tieto územia a ich architektúry chvejú, opäť sa otriasajú v základoch.

Rovnako naliehavo sa tu teraz uchádza o slovo aj Územný projekt zóny Martanovičova z roku 1988, v spolupráci Petrom Bauerom – z tohto základu je aj v súčasnej Bratislave budovaná časť nábrežia Dunaja a tento urbánny archilaudátor by tu teraz mohol vysloviť mnoho prospešného o urbanistickom rozvrhu, z ktorého vychádza rozvoj tejto časti mesta pri Dunaji a života ľudí v ňom. (Možno by sa aj opýtal, kde sa v Bratislave a iných mestách Slovenska zdržujú jeho mladší kolegovia, s ktorými by mohol debatovať o problémoch rozvoja riečnych nábreží v mestách či o problematike rozmanitých riečno-urbánnych situácií Slovenska. Nevedno, či by mu odpovedali. No jedným z tých, kto s územným projektom tejto zóny vedie medzigeneračný dialóg je Bellušov nerealizovaný projekt nábrežia od Harmincovho Múzea po PKO ako novej zóny oddychu. A Dedečkov čiastočne realizovaný projekt prepojenia nábrežia so starým mestom prostredníctvom nového klastra átrií a verejných komunikačných trás SNG vrátane móla nad riekou. Dnes si možno všetky tri tieto projekty pripijú diskutujúc o krížovom, cardo-decumanovom rozvrhu nábrežnej zóny v bývalom bratislavskom prístave, o vhodnosti mestského bloku v súčasnom meste, polemizujúc o nastavení hrany mestskej zástavby nad riekou, pri rieke, či v odstupe od

rieky... Len ktorý z týchto architektov udelí cenu ktorému z nich? Aj to by mohla byť otázka... Do debaty by si mohli prizvať aj nerealizovaný súťažný návrh dnes oceňovanej autorskej dvojice na Novú výstavbu areálu bývalého Parku kultúry a oddychu z roku 2001, ktorý navrhuje orientovať novú nábrežnú výstavbu kolmo k toku rieky a teda by ju neizoloval od mesta ani by mesto neodstriehol od otvoreného riečneho priestoru ako je to teraz. V tom vedie debatu s mnohými európskymi mestami pri rieke či na rieke.)

V zbore stavieb-laudátorov prednášajú vlastný recitatív aj ich domy-veľvyslanci: nielen nová ambasáda Slovenskej republiky v Berlíne z roku 2010 ale aj tá nepostavená v Prahe z roku 2004. Obaja ich autori vravia, že ich *modus operandi* je polemizujúci, vzájomne si kontruujúci autorský dialóg – debata založená na kontrapunkte dvoch prístupov k svetu a dvoch komplementárnych kultúr navrhovania (roly si menia ako modelári aj kresliari, prednášajúci aj píšuci, vedúci aj oponujúci si vlastné i študentské projekty). V tomto autorskom dialógu zohrávajú ich domy-veľvyslanci úlohu jedinečných dialogických partnerov. Vyslaní na misiu na iných aj cudzích územiach by tu teraz mohli svedčiť aj o tom, ako sa stávajú ambasádormi architektonickej interpretácie vzťahov hostujúcej a hostiteľskej archikultúry a umenia – v dialógu s okolitými veľvyslanectvami v zjednotenom Berlíne aj radom veľvyslaneckých budov, ktoré Slovensko po svete stavalo a stavia.

Všetky tieto a ďalšie ich diela sú výzvou interpretovaniu najmä vtedy a tam, kde zahrajú nečakaným riešením, hoci etablované historiografické zaradenia sa ich usilujú vtiesnať do predvídateľných notových osnov štýlových zaradení neskorej moderny či postmoderny, interpretovať ich ako obohraté partitúry vecnosti, klasicizácie, či na Slovensku tak povestnej klasicizujúcej moderny, od ktorej sa dištancovali už Bellušove stavby kladúce otázku: „A čo ak našou úlohou bolo modernizovať klasické a nie klasicizovať moderné?“ Aj v dnešnom zbore stavieb-archilaudátorov zaznieva: „A čo ak aj naša úloha stála a stojí celkom inak, totiž znovu generačne aj intergeneračne otvárať nové možnosti architektúry na Slovensku a v Európe? A čo ak je pre to potrebné vracieť znova do tvorivej diskusie aj také úlohy a riešenia, na ktoré sme temer zabudli, opomínáme ich, nevieme ich v súčasnosti oceniť? Jeden z dvojice dnes oceňovaných architektov to formuluje ako: „štúdiom historických krokov dopredu“. Čo to má spoločné s mýtom púhej klasicizácie? Kde sa v prípade ich stavieb klasicizačný mýtus vôbec vzal, ak svedčia skôr o prehodnocovaní a diferenciacii nových možností architektúry v dialógu s regionálnymi ľudovými aj s neškolenými staveľskými tradíciami ale aj s architektonickými úlohami súčasného Slovenska ako súčasťou Európy?

Napokon k svojbytným archilaudátorom tu dnes patria aj vily, ktoré títo architekti navrhli a postavili tak, že sa týkajú problémov tradície aj inovácie bytových stavieb, dialógu medzi regionálnymi ľudovými typmi – povedzme, gánkovým domom –, a európskou antickou aj súčasnou vilou s portikom. Na rozdiel od Jurkovičových hrádzených stavieb, Bellušovej modernizácie spišskej renesancie aj Dedečkových klastrov. Jeden z dvojice autorov nazýva tieto pretrvávajúce dialógy regionálnych a univerzálnych priestorových konfigurácií „múdrymi domami“, pretože ich ľudia kultivujú dlhodobo naprieč spoločnosťami a spoločnosťami, niekedy stáročia ako súčasť kultúrnej krajiny. A dalo by sa dodať, že premeny týchto a ďalších priestorových konfigurácií aj technických a materiálových riešení trvajú aj prostredníctvom diel tejto autorskej dvojice a jej ateliéru. Do nových súvislostí uvádzajú staré aj nové programy, priestory aj materiály – dávne stavebno-fyzikálne poznatky aj súčasné technológie. Štruktúrálna-konštrukčný dôvtip starý aj nový. Svedčia o tom mnohé ich diela, vrátane prebiehajúcej rekonštrukcie Kostola Sv. Juraja v Kostolčanoch pod Trábečom, či vrstvy

stavieb a dostavieb čachtického víkendového domu a ateliéru v bývalej tehelni, alebo rekreačného domu v Partizánskej Ľupči. A rovnako aj rekonštrukcie a obnovy nedávnej architektúry, ku ktorým si títo dvaja architekti a ich ateliér a študenti formulujú vlastné postupy tam, kde o ne nedbajú pamiatkari ani verejnosť. Svedčí o tom aj nerealizovaný návrh na revitalizáciu kina firmy Baťa v Zlíne z tridsiatych rokov, odoslaný do súťaže roku 2020 založený na inovácii štrukturálno-konštrukčného rozvrhu.

Na záver, ktorý nehovorí o konci tvorby tejto dvojice ani jej ateliéru – a možno práve preto – sa tu slova ujíma areál vodného diela v Čuňove z roku 1997. Svedčí o tom, že autorskou silou spájajúcou tradované a inovujúce v riešení spomenutých úloh – aj tejto úlohy – môže byť zvláštny rytmus – utváranie charakteristických geometrických vzťahov a proporčných väzieb, ktoré sú postupne abstrahované zo zaobchádzania so starými i novými vecami, zo zážitku z ľudového i akademického umenia a architektúry, z usporiadaní ne-náhodne sa objavujúcich vo voľnej krajine či v záhrade aj v novourbanizovaných častiach starých miest... teda nie návraty k overenému rádu a poriadku, ani nový poriadok sám o sebe, ale usporiadania vynárajúce sa vo vzťahu poriadku a neporiadku dejúceho sa usporadúvania... A takouto charakteristicky rytmizovanou kompozíciou môže byť a je i stavba technickej infraštruktúry vzťahujúca sa k sile vodného živlu, k životaschopnosti okolitej prírody, ktorej poskytuje archi-tektonický kontrapunkt. Vodné dielo v Čuňove tu podobne, ako ostatné diela naprieč programami a mierkami, vypovedá i o tom, že na vzniku architektúry tejto dvojice sa podieľajú aj zážitky a poznatky z iných druhov umení od literárnych a výtvarných cez hudobné až po tie fotografické a filmové na Slovensku aj vo svete. Pozoruhodné je, že obom autorom pritom záleží na tom – a teraz citujem opäť jedného z nich –, aby ich diela „*hľadali podoby continuity*“. To sa dá chápať ako: podoby nadväzností medzi tradíciou svetovou aj slovenskou a jej aktualizáciami, medzi rozmanitými umeniami a remeslami, a napokon aj medzi dielami navzájom... Ako jeden z dvojice hovorí, chcú tvoriť stavby, ktoré „*historickým jazykom rozprávajú nové príbehy*“. Rozprávajú inováciami historického jazyka architektúry, aj tej nedávnej: napríklad nové tiahle schodisko v reze tejto budovy ako pocta Döllgastovej rekonštrukcii Starej pinakotéky v Mníchove zo 40.-70. rokov 20. storočia. Prípadne všetky ďalšie diela svetovej architektúry, ktoré si ctia a nadväzujú na ne inovujúco.

Z mnohých významov laudácia som sa pokúsila uprednostniť tie rané, najmä poskytovanie priaznivého svedectva a citovanie, pred neskorším chválospevom, velebením a vynášaním. No sile žánru a tohto momentu neunikne celkom ani táto reč. Preto si dovoľím uzavrieť ju laudačnou dimenziou, ktorou je vyslovenie poďakovania. Je mi ctou a potešením poďakovať tu a teraz za všetkých kolegov a všetky kolegyne, aj študentstvo a užívateľskú verejnosť, ktorých architektúra tejto autorskej dvojice oslovuje, inšpiruje a umožňuje im vnímať a prežívať svet i architektúru tak, ako by to bez ich diel continuity tvorivých inovácií nebolo možné. Želám Vám obom, laudabilis, aj Vášmu ateliéru do ďalšej práce oslobodzujúcu polemickú invenciu.